

**ПЕРЕДУМОВА ВЗАЄМОДІЇ ВНУТРІШНЬОГО І ЗОВНІШНЬОГО РИНКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

У статті досліджуються питання взаємодії внутрішнього і зовнішнього ринків за умов зростання відкритості національних економік і процесів глобалізації світового господарства.

Ключові слова: економіка, внутрішній ринок, зовнішній ринок, національна економіка, відкритість.

В статье исследуются вопросы взаимодействия внутреннего и внешнего рынков при условиях роста открытости национальной экономики и процессов глобализации мирового хозяйства.

Ключевые слова: экономика, внутренний рынок, внешний рынок, национальная экономика, открытость.

In this article the questions of co-operation of internal and external markets are investigated at the terms of increase of openness of national economies and processes of globalization of world economy.

Key words: economy, internal market, foreign market, national economy, openness.

Постановка проблеми. Перехід України до ринкової економіки одночасно означає подолання відносної самоізоляції та необхідність органічного входження на рівноправних умовах до системи світового господарства у русло загальноцивілізаційних процесів. На сьогодні внутрішній ринок України перебуває у складному становищі, зумовленому радикальною трансформацією економічних відносин. Водночас, формування вітчизняного ринкового середовища детермінується складними та суперечливими процесами глобалізації світогосподарського розвитку та послідовним переходом багатьох країн від замкнутих національних господарств до економіки відкритого типу, зверненої до зовнішнього ринку. Таким чином, необхідність вироблення цілісного уявлення про стан внутрішнього та зовнішнього ринку України зумовлює нагальну потребу дослідження цих питань у контексті зростаючої відкритості національних економік та глобальних тенденцій світового господарства.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми розвитку внутрішнього і зовнішнього ринку за умов зростаючої відкритості економіки та питання зв'язку глобалізаційних процесів і внутрішньогосподарської діяльності щодо перехідної економіки досить широко розглядаються в сучасній економічній літературі такими вітчизняними науковцями як А.С.Гальчинський, В.Базилевич, О.І.Рогач, Л.Г.Лук'яненко, А.С.Філіпенко, Л.Лазебник, О.С.Власюк, А.А.Чухно, О.І.Черепніна, О.С.Шнипко, Т.Є.Циба та ін.

Мета статті полягає у розкритті передумов взаємодії внутрішнього і зовнішнього ринків за умов зростаючої відкритості національних економік та у комплексній оцінці відкритості економіки України відповідно до особливостей розвитку внутрішнього і зовнішнього ринку.

Виклад основного матеріалу. Сучасні глобальні процеси руйнують національну замкненість, прискорюючи транскордонні товарні та фінансові потоки, міжнародний рух капіталу та міграцію робочої сили. Глобалізація надає новий вимір світовому ринковому господарству та зумовлює його нові кількісні та

якісні характеристики, які проявляються у постійному русі національних господарств до все більшої відкритості. Науковці неоднозначно оцінюють наслідки глобалізації та пов'язаної з нею відкритості економіки для України.

В.Базилевич підкреслює, що глобалізація є не просто зовнішнім фоном, а визначальним реальним фактором розвитку національних економік, який прямо чи опосередковано впливає на поведінку виробників та споживачів на внутрішньому ринку [1, с.9]. Як зазначає А.С.Філіпенко, глобалізація економічного розвитку характеризується зростаючою взаємозалежністю економік різних країн, дедалі більшою цілісністю і єдністю світового господарства, в основі яких – посилення відкритості національних ринків, поглиблення міжнародного поділу і кооперації праці [4, с.93]. З цього приводу, Л.Лазебник зауважує, що взаємозалежність національних суб'єктів світогосподарського механізму здатна як додати їм нових можливостей, так і завдати чималих збитків [2, с.60].

На основі вивчення більш ніж десятирічного досвіду ринкових перетворень у різних країнах науковці сьогодні констатують, що до проблеми відкритості слід ставитись зважено. Власюк О.С. підкреслює, що збільшення відкритості національної економіки спричиняє суттєве посилення впливу зовнішніх чинників на динаміку української економіки. Водночас незавершеність процесів структурної перебудови посилює її вразливість [4, с.93].

За характером впливу на національні економіки процеси глобалізації розгортаються досить суперечливо. Процеси глобалізації з одного боку, значно розширюють можливості окремих країн щодо використання та оптимального комбінювання різноманітних ресурсів, а з іншого – значно загострюють конкурентну боротьбу на внутрішньому ринку, деформують структуру економік. Це становить реальну загрозу для країн з низькими і середніми прибутками, оскільки саме вони відчують гостру нестачу капіталу, нерозвинутість інституцій та ринкової інфраструктури.

У сучасній економічній літературі поняття «відкритість» національної економіки пов'язується з відносинами, що визначають умови розширення та межі можливостей економічної системи у розвитку міжнародного співробітництва. З позицій економічних теорій неолібералізму «відкритість» – це вільний рух товарів, капіталу, людських ресурсів та знань, які передають технології і веде до економічного зростання в усіх країнах [4, с.95].

Відкрита економіка, тобто національна економіка з високим ступенем включеності в міжнародні економічні відносини, сприяє поглибленню міжнародної спеціалізації й кооперування виробництва; раціональному розподілу ресурсів залежно від ступеня її ефективності; поширенню світового досвіду через систему зовнішньоекономічних відносин; зросту конкуренції на внутрішньому ринку, який стимулюється конкуренцією на світовому ринку.

З іншого боку, із зростаючою «відкритістю» економіки пов'язані нові небезпеки макроекономічного характеру, оскільки національні господарства, все більш інтегруючись у світову економіку, стають легко вразливими щодо всіляких зовнішніх негараздів.

Ідентифікація рівня відкритості продовжує залишатися досить дискусійним питанням у комплексі суспільно-економічних та політичних наук. До кількісних індикаторів відкритості можна віднести питому вагу експорту та імпорту у

валовому внутрішньому продукті (ВВП). Їх комбінація дає уявлення про масштаби зв'язків окремих національних економік зі світовим ринком. До числа більше комплексних показників відкритості звичайно відносять зовнішньоторговельну квоту, яка представляє собою питому вагу зовнішньоторговельного обігу у ВВП. Україна належить до країн з високою експортною (до 60%) і імпоротною (більш 50%) квотами у валовому внутрішньому продукті і цей показник має тенденцію до збільшення.

Під відкритою економікою розуміється таке господарство, напрямок розвитку якого визначається тенденціями, що діють у світовому господарстві, а зовнішньоекономічні зв'язки посилюються, при цьому зовнішньоторговельний обіг досягає такого рівня, коли він починає стимулювати загальний економічний зріст. Вважається, що він починає робити стимулюючий і гальмуючий вплив на господарство з того моменту, коли він досягає рівня близько 25% до валового внутрішнього продукту. Прив'язування у світовій практиці «відкритості» економіки до 25% частки зовнішньоторговельного сектору у структурі ВВП більш обгрунтоване для застосування у розвинутих країнах світу, але обмежене щодо перехідних країн, де «відкритість економіки» пояснюється лише високим ступенем енергозалежності, наявністю відсталих енергоємних та матеріалоємних технологій.

Для комплексної оцінки залучення країн світу до процесів глобалізації консалтинговою компанією А.Т.Кearney та журналом Foreign Policy публікується Індекс Глобалізації, який слугує індикатором відкритості економіки. Індекс Глобалізації синтезує чотири показники:

- економічна інтеграція - обсяг міжнародної торгівлі, інвестицій та різного роду виплат (у т.ч. зарплат), що здійснюються з перетинанням державних кордонів;
- персональні контракти, зокрема, міжнародні поїздки і туризм, обсяг міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень та переказів;
- розвиток глобальних технологій, а саме кількість користувачів Інтернету та кількість інтернет-сайтів;
- включення в глобальні політичні процеси, зокрема членство у міжнародних організаціях, участь у миротворчих місіях, міжнародні угоди та кількість посольств.

За індексом глобалізації у 2003 р. Україна серед 62 країн посіла 43-є місце одразу перед Росією (44-е місце), у тому числі за показником включення в глобальні політичні процеси – 38-ме, що на 11 пунктів нижче за попередній рік; за розвитком глобальних технологій – 52-ге; за міжнародними контактами – 41-е; за розвитком економічної інтеграції – 30-те, що на 5 пунктів вище за 2002 рік. Показник включення у глобальні політичні процеси також включає в себе членство у міжнародних організаціях, за яким Україна займає 48-ме місце, у той час, коли Польща займає 18-те, Російська федерація – 12-те, а США – 3-тє місце. Якщо детальніше розглянути показник розвитку економічної інтеграції, то за ступенем включення до міжнародної торгівлі Україна займає 12-те місце (Польща – 42-ге, а РФ – 46-те), а за залученням ПІІ – 41-е місце (Польща – 38-ме, РФ – 38-ме, США – 39-те). Це свідчить про те, що економіка України характеризується високим ступенем включення до міжнародної торгівлі і, водночас, не дуже сприятливим

інвестиційним кліматом. З іншого боку, аналізуючи стан зовнішньої торгівлі України, всі дослідники відмічають її неефективну товарну структуру, що «базується переважно на цінній конкуренції у сфері напівфабрикатів та продукції з невисоким рівнем доданої вартості, незначним рівнем технологічності» [3, с.80]. Найбільш глобалізованою країною світу четвертий рік поспіль визнається Ірландія. У першу п'ятірку увійшли також Сінгапур, Швейцарія, Голландія та Фінляндія.

Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) розраховує фактичний та потенційний індекси залучення прямих іноземних інвестицій. Україна у 2004 р. за індексом залучення прямих іноземних інвестицій (Inward FDI Performance Index) посідає 73-є місце зі 140 країн. Показово, що вже на 3-є місце піднявся Азербайджан, на 8-е – Казахстан, а 10-ту сходинку посідає Естонія.

Поряд з вищезазначеним індексом використовується індекс потенціалу залучення ПІІ (Inward FDI Potential Index). За цим рейтингом Україна у 2004 р. посіла 94-е місце. Вищим є місце Росії – 33-є, Чехії – 42-є, Польщі – 44-є, Угорщини – 41-є. Нижчий рейтинг має Молдова – 11-є місце. За останні 10 років Україна перемістилась з групи країн "з нижчим потенціалом" до групи "аутсайдерів", 80% якої складають відсталі африканські країни, а також Туреччина, Пакистан, Парагвай, Індонезія та Албанія.

За методологією західних рейтингів участь України у системі світового поділу праці визначається як недостатня навіть порівняно з результатами колишніх постсоціалістичних країн. Така негативна оцінка пов'язана з тим, що рівень розвитку глобальних технологій, комунікаційних систем, включення України в глобальні політичні процеси залишаються на досить низькому рівні, але саме розвиток цих систем відповідає за умови розширення і можливості економічної системи у розвитку міжнародного співробітництва.

Таким чином, можна зробити висновок, що незважаючи на високі показники залучення України у міжнародну торгівлю, за своїми структурними параметрами економіка України поки що не відповідає сучасним тенденціям глобального розвитку. Свідченням цього є:

- деформованість внутрішнього ринку, що зумовлює спрямування на експорт до 60 % ВВП при одночасному імпорті до 50% ВВП;

- практичне виключення національної економіки зі світових потоків прямих іноземних інвестицій(ПІІ): їх частка у ВВП країни становить лише 2%, а за індексом потенціалу залучення ПІІ Україна перемістилась на 94-те місце серед 140 країн;

- мізерність частки високотехнологічних товарів у структурі експорту: частка офісного та телекомунікаційного обладнання становить 0,6%;

- неготовність країни брати активну участь у глобальних процесах інформатизації: за індексом готовності суспільства до функціонування у глобальних інформаційних мережах (The Networked Readiness Index Rankings 2004) Україна посіла в 2004 році 82-те місце серед 104 країн світу.

На основі аналізу міжнародних рейтингових оцінок можна зробити висновок, що відкритість економіки України носить однобічний характер: при високій долі експорту та імпорту у ВВП, що свідчить про досить високий рівень лібералізації торгівлі, інші показники розвитку зовнішньоекономічних зв'язків залишаються низькими. Іншими словами, оцінка відкритості економіки України як

високої означає високий рівень участі країни у міжнародній торгівлі, що відображає лише одну складову відкритості економіки.

Складається ситуація, коли Україна, з одного боку, дійсно є країною з високою відкритістю економіки і світогосподарські зв'язки відіграють помітну роль у національній економіці, суттєво впливаючи на темпи і пропорції економічного зростання. Але така відкритість внаслідок високої лібералізації торгівлі робить країну залежною від світової кон'юнктури вразливою до фінансових криз.

Крім того, оцінка відкритості на основі розрахунку експортної, імпоротної і зовнішньоторговельної квоти свідчить лише про фактичні наслідки відкритості економіки в області зовнішньої торгівлі і не дає повної картини факторів збільшення чи зменшення відкритості економіки і напрямків її впливу на соціально-економічний розвиток країни в цілому. Тому при ідентифікації рівня відкритості важливо розраховувати не тільки ці показники, які характеризують здебільшого зовнішньоторговельну складову відкритості країни, а також треба враховувати інші складові відкритості економіки, що сприятиме більш комплексному розкриттю сутності відкритості економіки і допоможе ідентифікувати як слабкі сторони внутрішнього і зовнішнього ринків, так і їх сильні сторони та потенціал подальшого розвитку. Таким чином, для всебічної оцінки відкритості економіки і її наслідків важливо враховувати наступні складові: зовнішньоторговельну, фінансову та інвестиційну, технологічну, комунікаційну та політичну складові.

Зовнішньоторговельна складова – характеризує залученість країни у міжнародну торгівлю і рівень лібералізації торгівлі. Україна належить до країн з високою експортною (до 60%) і імпоротною квотою (більш 50%). Але, незважаючи на високий показник включення України в міжнародну торгівлю, сировинна орієнтація експорту і висока імпортна квота свідчить про неефективну міжнародну спеціалізацію.

Разом з тим, важливо відображати частку високотехнологічних товарів у структурі експорту і імпорту. Товари класифікуються згідно з розробленим ЮНКТАД рівнем технологічної місткості торгівлі (ТМТ) – часткою витрат на дослідження та розробки в обсязі їх виробництва й торгівлі. В зовнішньоторговельному балансі України у 2004 році на поставки машин та устаткування, які за розробленим ЮНКТАД рівнем технологічної місткості відносяться до високотехнологічних товарів припадало 9,28% експорту (з них механічних – 5,52%, електричних – 3,76%). Частка офісного та телекомунікаційного обладнання в експорті становить не більше 0,6%. Такі показники свідчать про те, що на зовнішньому ринку в експортних операціях домінує низькотехнологічний сектор. Разом з тим, на імпорт машин та устаткування припадало 16,35% імпорту, з них механічних – 11,09% і електричних – 5,26%. Це свідчить про високий попит з боку суб'єктів внутрішнього ринку на високотехнологічні товари і про нездатність внутрішнього ринку задовольнити їх потреби.

Фінансова складова виражається у збільшенні міжнародних капіталопотоків у формі прямих та портфельних інвестицій, зростанні обсягів торгівлі на валютних біржах, формуванні регіональних валютних угруповань, розвитку платіжних систем та безготівкових розрахунків тощо. Особливої уваги заслуговує інвестиційна складова – характеризує фактичний рівень залучення ПІІ

та розраховується як питома вага ПІІ в ВВП. Так, в Україні вона складає всього 2%. Підвищення рівня інвестиційної складової відкритості економіки слугує фактором розвитку внутрішнього ринку України і виражається в позитивному впливі припливу іноземного капіталу по лінії реструктуризації економіки, стримуванні інфляції внаслідок розширення виробництва, створення нових робочих місць, впровадження новітніх технологій та ефективних методів управління тощо.

Одне з ключових питань цивілізаційної перспективи України становить обґрунтована і послідовна орієнтація країни на залучення до процесів техноглобалізму. Це зумовлює важливість оцінки технологічної складової відкритості економіки. Вона характеризує рівень розвитку інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ) в країні; відображає потенціал технологічного розвитку внутрішнього ринку, інноваційної діяльності українських підприємств та формування високотехнологічного типу конкурентоспроможності українських товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках. Крім того, досягнення технічного прогресу, зокрема комп'ютерна техніка і комунікації призводить до зміни традиційних економічних секторів і до розвитку електронної торгівлі товарами і послугами, створення віртуального фінансового сектору, що також сприяє все більшій відкритості національних економік. Слід зазначити, що в країнах з низьким доходом нерідко відсутні дані про виробництво та використання ІКТ. Тому, у зв'язку з тим, що використання ІКТ потребує використання необхідно обладнання, дані про продаж останнього слугує важливим джерелом ролі ІКТ в економіці України. Комунікаційна складова – доповнює технологічну складову і характеризує рівень зовнішніх зв'язків населення через міжнародні поїздки і туризм, обсяг міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень та переказів.

Політична складова – характеризує рівень включеності країни у глобальні політичні процеси, зокрема членство у міжнародних організаціях і участь у міжнародних угодах і програмах. Активна міжнародна політична позиція дозволить Україні підтримувати вітчизняних товаровиробників на основі використання можливостей міжнародно-правового механізму захисту їхніх інтересів на внутрішньому та зовнішньому ринках; прискорити економічну трансформацію шляхом гармонізації українського законодавства до міжнародних стандартів; сприяти підвищенню ефективності зовнішньоекономічної діяльності на конкурентній основі шляхом взаємного зменшення торгових бар'єрів з провідними торговельними партнерами України.

Висновки. Відкритість національної економіки, інтенсифікація зовнішньоекономічних зв'язків у формі міжнародних потоків товарів, послуг, капіталу, трудових ресурсів, інформації, технологій тощо, зумовлюють зростаючу роль впливу економічного середовища на внутрішньогосподарські процеси у перехідних економіках, посилюючи взаємодію внутрішнього та зовнішнього ринків. Україна належить до країн з високою експортною і імпортною квотами у валовому внутрішньому продукті і цей показник має тенденцію до збільшення. Така відкритість свідчить про ступень залучення країни у міжнародну торгівлю і не відображає інших складових відкритості економіки. Це зумовлює необхідність наряду з оцінкою зовнішньоторговельної складової відкритості економіки

враховувати також фінансову, інвестиційну, комунікаційну, технологічну і політичну складові, що допоможе скласти більш повну картину факторів збільшення чи зменшення відкритості економіки і напрямків її впливу на соціально-економічний розвиток країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В. Розвиток внутрішнього ринку в умовах глобалізації: тенденції та суперечності [Текст] // Банківська справа. - 2004. - №2. - С.7-13.
2. Лазебник Л.Л. Зовнішньоторгівельні чинники розвитку України [Текст] // Актуальні проблеми економіки. - 2003. - №6(24). - С.59-64.
3. Філіпенко А.С., Рогач О.І., Шнирков О.І. та ін. Світова економіка: Підручник. [Текст] - К.: Либідь, 2000. - 582с.
4. Черепніна О.І. Взаємозумовленість трансформаційних процесів і розвитку світового господарства [Текст] // Актуальні проблеми економіки. - 2004. - №1(31). - С.92-99.